

AZƏRBAYCANDA TERRORA QARŞI MÜBARİZƏ TARİX VƏ MÜASİRLİK KONTEKSTİNDƏ

(əvvəl 2 və 3 oktyabr tarixli saylarımızda)

İnqilab nəzəriyyəçilərinin fikrincə hər hansı siyasi partiya xalqın dəstəyindən məhrum olanda, məzh siyasi qəsd üsulu-na üstünlük verir. Rusiyada dövlətə qarşı terror fəaliyyətinin tarixini 4 aprel 1866-cı ildə D.Karakozovun II Aleksandra atəş açması ilə başlayırlar. Həmin dövrdə rus inqilabçıları belə hesab edirdilər ki, ancaq siyasi qəsdlə ölkədə sosial ədalət prinsipi-nə əsaslanan cəmiyyət qurmaq mümkündür.

“Narodnaya volya”çıların varisi olan Sosialist-İnqilabçılar Partiyasının proqramında terror əsas yer tuturdu. “İnqilabçı - terrorçudur, inqilabi aktlar - terror aktlarıdır” deyən bu partiyanın tərkibində ona tabe olmayan Mübarizə Təşkilatı adlı xüsusi hərbi qrup fəaliyyət göstərirdi. Onun üzvləri yaxşı təlim keçmişdilər və siyasi qəsd üçün zəruri texniki avadanlıqlara malik idilər. Sosialist-İnqilabçılar Partiyası 1902-ci ilin yanvarında qeyd edirdi ki, “terror üsulu ilə mübarizənin labüdlüyünü və məqsədəuyğunluğunu prinsipcə qəbul edərək partiya terrora əl atmaq hüququnu özündə saxlayır, ətrafda yaranmış vəziyyət tələb edərsə, terrora başlamağı mümkün hesab edir”. Bu fikrin “praktikada minimum proqram” kimi partiyanın proqramına daxil olunmasının vacibliyini bildiren Sosialist-İnqilabçıların fikrincə, narodovolçular terrorla məşğul olarkən, xalq sükunətə qər qalmışdı, onların vaxtında isə hər terror aktı ayağa qalxan proletariat tərəfindən əzəmətli dəstəklə qarşılanırdı.

“Çernaya sotnya” qrupu əsasən Rusiya Dövlət Dumasının üzvlərinə qarşı siyasi xarakterli qətlər törədirdi. Hərç-mərclik salıb, kütləvi talanlarla ölkəyə maddi ziyan vurardılar; 1905-1906-cı illərin yəhudi talanları məhz onların əməlləri idi. Çar Rusiyasının siyasi mənzərəsində sağ qanadı təmsil edər, bolşeviklərlə mübarizədə həttə çar polisinə dəstək olardılar. Çar xırda torpaq islahatı, iş gününün qısaldılması barədə yayındırıcı güzəştlər etdikdən sonra isə “bizə, ümumiyyətlə, hökumət lazım deyil” qənaəti ilə ölkədə qarşıqlıq salmağa başlamışdılar.

Marksist ideyalar Rusiyaya ayaq açdıqdan sonra isə siyasi qəsdlərin forma və məzmunu, həmçinin ictimaiyyət arasında ona münasibət də xeyli dəyişmişdi. Buna görə də təcrübədə siyasi qəsdlərdən əlavə, digər mübarizə formaları, o cümlədən iqtisadi terror da tətbiq olunmağa başlanmışdı.

Marksizm iki fundamental bazaya söy-

kənir: **inqilab və islahat**. V.İ.Lenin təpədən dirnağadək inqilabçı idi. Siyasi mübarizədə silahlı üsyana, fəhlə və kəndlilərin inqilabi mübarizə ittifaqına inanırdı. O, dəstəklədiyi mübarizə forması barədə 1901-ci ildə yazırdı: “Prinsip etibarı ilə biz heç bir zaman terrorun imtina etməmişik və edə də bilmərik. Terror - hərbi əməliyyatlardan biridir (*o burada terrorun taktika, üsul olduğunu təsdiqləyir. - E.C.*) və bu əməliyyat vuruşmanın müəyyən vaxtında, qoşunun müəyyən vəziyyətində və müəyyən şəraitdə tamamilə yararlı və həttə zəruri ola bilər”. O, mətbu söz və sət mübarizənin, müasir terrorşünaslıq dilində desək, “yumşaq qüvvə”nin və “sərt qüvvə”nin vəhdəti ilə ictimai-siyasi həyatı dəyişdirmək üsulunun tərəfdarı idi. “İnqilabi ordu dəstələrinin vəzifələri” adlı məqaləsində isə “dəstələr özləri nə ilə bacarırsalar, onunla da silahlı olurlar” tövsiyasını verir, ənənəvi odlu və soyuq silahlardan əlavə həttə tikanlı məftil, mix, daş, yandırıcı turşu, qaynar su və s. ilə də mübarizə aparmağın mümkünlüyünü bildirmişdi [*məhz bu tipli fikirlərinə görə 1903-cü ildə (17 iyul - 10 avqust) keçirilən RSDFP-nin II qurultayında bolşeviklərdən ayrılan menşeviklər onları Yakobinçilikdə, dolayısı ilə terrorçuluqda təqsirləndirmişdilər. - E.C.*].

Təsədüfi deyil ki, 1902-1911-ci illər Rusiyada inqilabi terrorun geniş vüsət aldığı dövr kimi xarakterizə edilir. V.İ.Lenin də ayrı-ayrı situasiyalarda terror barədə müxtəlif mövqə bildirmişdi, həttə terror və onun təbliğini gah inqilabi avantürə adlandırmış, gah da proletariatın inqilabi təşəbbüsünün qarşısını almaq olmaz fikrini söyləmişdir. O, 1918-ci il iyun ayının 26-da Q.Y.Zinovyeve ünvanlandığı məktubda yazırdı: “... Biz yalnız bu gün (*qətl hadisəsindən altı gün sonra. - E.C.*) MK-da eşitdik ki, Piterdə fəhlələr Volodarskinin öldürülməsinə kütləvi terrorla cavab vermək istəmişlər və siz (şəxsən siz yox, Piterdəki MK-çılar və ya PK-çılar) çəkənməmişsiniz. Qəti surətdə protest (*rədd. - E.C.*) edirik!”

Biz özümüzü nüfuzdan salıq: həttə deputatlar Sovetinin qətnamələrində də kütləvi terrorla hədələyirik, amma işə gəldikdə, kütlələrin tamamilə düzgün olan inqilabi təşəbbüsünü dayandırırıq.

Bu dö-zül-məz-dir!

Terrorçular bizi əfəl hesab edəcəklər. Zəmanə olduqca hərbi mahiyyətlidir. Əks-inqilabçılara qarşı, xüsusilə də həlledici nümunə olan Piterdə, şiddətli və kütləvi terrora həvəs oyandırmaq lazımdır...”

RSFSR Cinayət Məcəlləsi üçün giriş qanununun layihəsinə əlavələrlə əlaqədar D.İ.Kurskiyə 17 may 1922-ci il tarixli mək-

tubunda isə V.Leninin terrora münasibəti daha dəqiq ifadə olunmuşdu: “...terrorun mahiyyətini və doğruldulmasını, onun zəruriliyini, onun hədlərini əsaslandırın (yalnız məhdud-hüquqi bir müddə deyil) prinsipial və siyasi cəhətdən düzgün müddəə verib açıqca irəli sürmək lazımdır.

Məhkəmə gerek terroru aradan qaldırmasın; bunu vəd etmək özümüzü və başqalarını aldatmaq olardı; onu əsaslandırmaq və prinsipial şəkildə aydın, açıq, bəzək-düzəksiz qanunlaşdırmaq lazımdır. Mümkün olduqca geniş ifadə etmək lazımdır, çünki yalnız inqilabi şüur və inqilabi vicdan, çox və ya az geniş bir tədbirin işdə tətbiq edilməsi şərtlərini meydana qoyar”.

Yeri gəlmişkən, menşeviklər bolşevikləri Yakobinçilikdə günahlandıranda, V.Lenin bunu kompliment kimi dəyərləndirməyi tövsiyə etmişdi.

XX əsrin əvvəllərində rus terroruna dəhşətli bir əlamət də sirayət etmişdi. İnqilabçılar uğursuz ailələrdə, sosial cəhətdən təcrid olunmuş mühitdə böyümüş uşaqları da terror silahına çevirməyə başlamışdılar. Yeni cəmiyyətin mənəvi-psixoloji və sosial düşkünlüyündən istifadə edərək “kiçik müharibə”nin iştirakçıları daha da genişləndirildilər. Bunun nəticəsində, məsələn, eser-terrorçuların 22 faizi 15 - 19 yaşındakı gənclərdən formalaşdırılmışdı. Eserlərin təşkil etdiyi hərbi qrupun üzvləri 14 yaşına yenicə çatmış məktəblilər idi (bu üsuldən təkmilləşdirilmiş formatda hazırda beynəlxalq terrorçuluqda geniş istifadə olunur). 1900-cü ildə eserlərin Mübarizə Təşkilatının təxminən üçdəbirini, bütün Rusiya terrorçularının isə dörddəbirini qadınlar (onların əksəriyyəti yüksək və orta təbəqənin nümayəndələri, zadəgan ailə mənsubları idi) təşkil etmişdi.

Keçən əsrin əvvəllərinə aid terrogen situasiya, terrorun oxşarları göstərdi ki, siyasi qəsd XIX əsrdə malik olduğu müəyyən əxlaq normalarını (əgər belə demək mümkünsə) XX əsrdə tamamilə itirməyə başlamışdı.

Bütün bu səbəbərə görə terror məsələləri o dövrdə böyük müzakirə mövzusu olmuşdur və daha çox da onun baş verməsində sosial-psixoloji amillərin öyrənilib açıqlanılmasına üstünlük verilmişdi. XX əsrin əvvəllərində ziyalılar terrorçunun cəmiyyətdən özünü təcrid etməsi faktına diqqət çəkir, “**mənim dünyam - mənim hərbi təşkilatımdır**” hissine qarşı çıxırdılar. Ölkənin müxtəlif sosial-siyasi təbəqələri bu mövzu haqqında fikir bildirməkdə yaxından iştirak etmişdir. Bu müzakirələrdə siyasi qəsdə sosial-siyasi bazanın dərinliyini və təkamülünü etiraf mövqeyini sezmək

mümkündür. Rus çarının məşhur Oktyabr manifestindən sonra nəşr olunmuş ədəbiyyatlarda bu məsələ detallı şərhləndirilmişdir. Məsələn, Sosial-Demokrat Partiyasının eser fraksiyası (sonra menşeviklərə qoşulmuşlar) terroru inqilabın bir forması kimi təqdir edirdi. Konstitusialı Demokrat Partiyası isə mətbu sözün gücü ilə terrorçuları həqiqət mücahidləri, altırist kimi təbliğ edirdilər. Onların bəziləri bu elementi qabardaraq terrorçuları həttə İsa məsihlə müqayisə etməkdən də çəkinməmişlər. Müzakirələrdə əsas mövzu məsələnin siyasi və mənəvi tərəfi olmuşdur. Ümumən, “terror və inqilabi hərəkət” müstəvisində aparılan həmin müzakirələrin ponaramını aydın duymaq üçün “Sosialist-inqilabçıların terrora dair məsələlərdə mövqeyi” referatı xarakterik mənbədir. Həmin broşür ancaq sosialist-inqilabçıların fəaliyyətini dərk etməyə deyil, ümumiyyətlə, Pusiya terrorun keçdiyi yola nəzəri aspektdən diqqət yetirmək baxımından da maraq doğurur.

Referat müəllifi öz fikirlərini sosial-demokrat mövqeyindən və “Революционная Россия” jurnalında çap olunmuş terrora aid məqalələrin analizi əsasında şərh etmiş, narodovolçuların nəzəri və təcrübə fikir və əməlləri ilə öz qənaətlərini əsaslandırmağa çalışmışdır. Dövrün xarakteri inqilabçılar siyasi qəsd törətməklə, proletariat isə ayağa qalxıb onlara dəstək olmaqla nəzərə çarpırdı, hər iki istiqamət ayrı-ayrılıqda fəaliyyət göstərsə də onlar arasında incə əlaqə yaradılmışdı, yəni fəhlə hərəkəti terroru həvəsləndirir, terrorçular isə fəhlə hərəkətindən mənəvi qida alırdılar. XX əsrin ilk illərində inqilabi dairə bunu “**eksitativ terror**” nəzəriyyəsi kimi qəbul edirdi, yəni inqilabi mübarizənin bütün mümkün metodları bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərir. Konkret desək, fəhlə hərəkəti və terror bir-birlərinə təsir edərək qarşılıqlı surətdə güclənirlər.

Sosialist-İnqilabçılar Partiyası siyasi nümayişçilərin çar polisi tərəfindən sadəcə döyülməsini deyil, yaxşıca əzişdirilməsini terrorçulara əlavə güc verilməsi kimi dəyərləndirirdilər. Nümayişçilərə, kütləvi küçə hərəkətlərinə qarşı sərt tədbirlərə “göz yaşları ilə deyil, qan ilə cavab vermək lazımdır” deyərək, terroru “dəliqanlı-partizan” hakimiyyətlə təkbətək mübarizəsi kimi ictimai fikrə yeridirdilər. Ümumiyyətlə, o dövrün müxalifəti belə bir qənaətdə idi ki, kütlə, terrorun birbaşa iştirakçısı deyil, kütlə, ancaq terrorçunun hərəkəti keçməsi üçün münbit şərait yaradandır, terror isə dolayısı ilə kütləni cəmiyyətdə pozuculuq işləri görməyə cəlb etmək taktikasıdır, kütləvi sosial-siyasi təzyiqlərlə dəliqanlı-parti-

zanların dəhşətli zərbələrinə dəstək verirlər: “Beləliklə, mütləqiyyətlə qarşı yönəldilmiş güclər sistemində terror istiqamətləndirici əhəmiyyətə, nümayişlər isə terrora tabe olan köməkçi rola malikdir... kütlə ilə qəhrəmanlar arasında həqiqi münasibət bax belədir”. “Революционная Россия”nın müəllifləri bunu terror və nümayişin sintezi kimi təqdim edirdilər və təəssüf hissi ilə vurğulayırdılar ki, narodovolçular xalqdan dəstək ala bilmədikləri üçün vəzifələrini axıradək yerinə yetirə bilməmişdilər.

Sosialist-inqilabçılara qarşı çıxan referat müəllifi inqilabi mübarizədə ziyalıların rolunu qabardaraq yazırdı: “Terror fəhlə hərəkətinin düşüncəli və mütəşəkkil hal almasına mane olur, çünki ziyalıların fəhlə kütlələri ilə işləməsinə maneə törədir, buna görə də terror ziyanlı şeydir. Mübarizənin parallelizm forması - terror və proletariat, “partizan və kütlə” ziyanlı utopyadır”. Və “Biz kütlə arasında təbliğat aparmağa deyil, terrora çağırırıq” - deyən sosialist-inqilabçıların terrora üstünlük vermələrini mübarizə hərəkətində kortəbiiiliklə əlaqələndirirdi.

Narodovolçular terroru “hüznü, ancaq zəruri” metod adlandırdılar, sosialist-inqilabçılar isə terrora özünümüdafiə və təbliğat forması, idarəçilik üsulunu daşımaq forması kimi yanaşırdılar. Sosial-demokratlar belə hesab edirdilər ki, terror mübarizənin digər formalarını assimilyasiya etmək imkanına malikdir və onları sıxışdırıb ictimai-siyasi arenadan çıxara bilər. Sosialist-inqilabçılar isə belə fikirdə olmuşdular ki, inqilabi enerji mübarizənin bütün digər formalarından axısb terror üzərində cəmləşir. Ümumiyyətlə, sosial-demokratlar terroru rədd etmirdilər, əgər yaranmış ictimai-siyasi şərait tələb edərsə, partiyanın mənafeyinə zidd olmazsa, onlar da terror üsulunu dəstəkləyirdilər. Bu dövrün müzakirələrində terror məsələlərinə mənəvi tərəfdən yanaşma da xüsusi yer almışdı. Məsələn, sosialist-inqilabçılar terroru ideyanı dəstəkləyən hiss və həyəcana təsir göstərən vasitə kimi dəyərləndirirdilər. Belə yanaşma terroru mistikləşdirmişdi.

“Peterburq mübarizə ittifaqı” müzakirələrə tamamilə başqa yöndən münasibət bildirərək qeyd etmişdir ki, qəzetlər “insanın canını almaq cəmiyyətin işi deyil” mövzusunda müzakirə obyektinə çevirməkdə tamamilə haqlıdırlar, hər hansı partiya, hər hansı bir cəmiyyət insana ən ağır cəza sanksiyası verə bilməz. Rusiya sosial-demokratları bu tipli fikirləri məqbul hesab edir, ancaq məqsədəuyğun hallarda uyğun formada mübarizə üsuluna əl atılmasını

dəstəkləyərək terrorun bu tələbin məntiqi ilə təhqid edilməsi fikrini irəli sürmüşdülər. Burada Xristian dininin təsir elementi xüsusilə diqqət çəkir. Həmin müzakirələrin ümumi qənaəti olaraq bildirilir:

a) terror özünümüdafiə formasının bir növü olub (*metod. - E.C.*) “mübarizə drujinaları”nın taktikası kimi meydana gəlmişdir;

b) sonra inkişaf edərək müstəqil mübarizə təşkilatına çevrilmiş və siyasi partiyaların diqqətini cəlb etmişdir.

Beləliklə, inqilabi terror tərəfdarlarının ümumi qənaətinə görə terror özünümüdafiə forması kimi yaranaraq xalq qarşısında partiyaların ideyalarını təbliğ və təşviq edən bir silaha çevrilmişdir. Aramsız siyasi qəsdlər və hakim dairənin bundan qorxaraq geri çəkilməsi partiyaları öz hədəfinə çatmaqda ümidləndirdikcə, terror üsulu daha da genişlənməmişdir.

Müzakirələrin ümumi ruhundan həm də məlum olur ki, bəzi qüvvələr siyasi partiyaların məhz proletar hərəkətinə arxalanması fikrini dəstəkləmişlər, çünki əgər “partiya ancaq terror yolu tutarsa, onun proletar hərəkətindən uzaqlaşması labüddür, bu halda o, “inqilabi azlığın” partiyası adlanacaq və sui-qəsdlər törətməklə məşğul olacaq, az ideyalı, pis təşkilatlanmış proletar hərəkəti kimi tanınaraq heç bir ictimai gücə malik olmayacaqdır”.

Bu mənada köhnə bolşevik A.Lunaçarskinin fikri müəyyən maraq doğura bilər: “...Rusiya şəraitində xırda burjua partiyasının məhz terror üsulu ilə sistemli mübarizə aparmaq məcburiyyətində qalması, bu partiyaların çürüməsini sürətləndirmiş və ona iyrendiklik forması aşılamışdır”.

Rusiya anarxistlərinin mətbu orqanlarında, əsasən də “Буревестник” və “Бунтарь” jurnallarında isə bu müzakirələr daha xarakterik və peşəkar istiqamətdə aparılmışdır. Hələ 1906-cı ildə “A.N” imzalı müəllifin “Terrorun etikası” adlı məqaləsində terrorçuluq, ümumiyyətlə, mənəviyyat ölçüləri, onun cəmiyyətdə pozulması, istismar edənlər və istismar olunanların dünyaya baxışlarındakı dəyişikliklərin yaratdığı tiran və qul psixologiyasına uyğun davranış qaydaları, ədalətsiz “dövlət - din mənəviyyatına” qarşı etiraz notları üzərində izah olunurdu. Anarxistlər terror aktlarını əzilen kütlə ilə həmrəyliyin nəticəsi, “mənəviyyatsız mühitdə mənəvi akt” kimi dəyərləndirirdilər.

(davamı növbəti saylarımızda)

Elçin CABBAROV,
filologiya elmləri namizədi.